

الگو رفتاری حضرت فاطمه زهرا در خانواده طبق آیات قرآن

رقیه پروین^۱

چکیده

حضرت زهرا (سلام الله علیها) فرزند پیامبر اکرم می باشد؛ او یکی از برترین اسوه های اخلاقی و رفتاری در بین مسلمانان است. خداوند به همه مومنان دستور داده تا از خاندان پیامبر (صل الله علیه و آله) الگو گرفته و از آنان پیروی نمایند لذا مقاله الگو رفتاری حضرت فاطمه زهرا در خانواده طبق آیات قرآن پرداخته است؛ با توجه به یافته های این مقاله می توان گفت حضرت زهرا (سلام الله علیها) یکی زنان با اخلاق در جامعه بوده است ایشان در تمامی مسائل از جمله رفتار با خانواده الگویی شاخص بوده اند که با همسر فرزندان و حتی در عبادت به عنوان الگو شناخته شده بودند؛ با توجه به این امر می توان به این نتیجه رسید که ایشان بهترین الگو برای مومنان در اخلاق و دین داری به خصوص در رفتار و عبادت بودند که در این مقاله به بخشی از سیره رفتاری ایشان بوده است مقاله حاضر به روش کتابخانه ای و تحلیلی نگاشته شده که از چهار بخش اصلی مفهوم شناسی، معرفی بانو و سیره عبادی و اخلاقی ایشان نگاشته شده است.

کلید واژه: الگو، خانواده، رفتار، فاطمه الزهرا

^۱ دانش آموخته سطح دو مدرسه الزهرا (س) شهرستان گیلان غرب

مقدمه

یکی از شیوه‌های اساسی در تعلیم و تربیت، روش الگوگیری است. اسلام نیز برای تربیت و رشد انسان‌ها بر این اصل مهم تأکید کرده است؛ زیرا شخصیت الگو به عنوان یک نقطه کانونی در فرآیند رشد و هدایت‌های اخلاقی و تربیتی قرار می‌گیرد و تأثیر زیادی بر شکل‌گیری رفتار فرد تربیت‌شونده دارد. به همین دلیل، قرآن کریم الگوهای صحیحی را معرفی کرده و بر پیروی از آن‌ها تأکید نموده است. از طرف دیگر، نیاز به الگو یکی از نیازهای طبیعی انسان است و او را وادار می‌کند تا با در نظر گرفتن الگوی مورد نظر، تلاشی هدفمند و آگاهانه برای دستیابی به ویژگی‌های رفتاری و اخلاقی آن الگو انجام دهد.

قرآن کریم، پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) را به عنوان الگوی شایسته و اسوه حسنه برای مؤمنان معرفی کرده است. در این الگوگیری، تفاوتی میان زن و مرد وجود ندارد، اما به دلیل ویژگی‌ها و مسئولیت‌های خاص زنان، ضروری است که آن‌ها نیز از الگویی مشابه خود بهره‌مند شوند تا در پذیرش الگو و درک مصادیق اسوه‌پذیری، به سیره اخلاقی و خانوادگی این الگو اقتدا کنند. پیامبر (صلی الله علیه و آله) در سخنان خود بارها فاطمه (سلام الله علیها) را جزئی از وجود خود معرفی کرده و در جمع مؤمنان می‌فرماید: "فاطمه (سلام الله علیها) پاره‌ای از تن من است.

وجود فاطمه (سلام الله علیها) از وجود رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جدا نیست و سیره او تجلی دیگری از سیره پیامبر است. بنابراین، فاطمه (سلام الله علیها) ادامه‌دهنده راه و سیره رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در تمامی زمینه‌ها از جمله بندگی خدا، تقوا و عبادت، حجاب و عفاف است. اما آنچه در زندگی کوتاه حضرت فاطمه (سلام الله علیها) برای الگوبرداری خاص زنان بیشتر مورد توجه قرار گرفته است.

سیره حضرت فاطمه‌زهرا (سلام الله علیها) مملو از آموزه‌های تربیتی است و رفتار و گفتار ایشان برگرفته از کلام الهی می‌باشد. از این جهت توجه به این سیره دارای اهمیت و ضرورت است.

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته کتب و مقالات فراوانی درباره حضرت زهرا (سلام الله علیها) نگاشته شده است که برخی از آن‌ها عبارت است از

۱. مقاله سیره عبادی و اخلاقی حضرت زهرا سلام الله علیها نوشته خانم فاطمه جلالی که این مقاله به دک دسته اساسی سیره اخلاق و عبادت ایشان تقسیم شده و توضیحاتی درباره این دو فضیلت نگاشته شده است.

۲. پایانامه بررسی سیره تربیتی حضرت زهرا سلام الله علیها نوشته مریم وزینی پیروز در بررسی سیره تربیتی حضرت زهرا(س) به مرور سیره کلی حضرت زهرا(س) در رفتار با پدر و همسر، بررسی اهداف تربیتی حضرت زهرا(س)، بررسی اصول تربیتی حضرت زهرا(س) و بررسی روشهای تربیتی حضرت زهرا(س) پرداخته شده است.

۳. کتاب فرهنگ نامه فاطمی نوشته سید حسین اسحاقی که در ۹ جلد نگاشته شده که جلد چهارم مربوط به سیره عبادی حضرت زهرا می باشد.

اما آنچه که مقاله حاضر را از دیگر منابع متمایز می کند و نسبت به آنها نوآوری دارد توجه این مقاله به الگو رفتای حضرت زهرا در خانواده است ام منابع بیان شده رفتار ایشان را در تمامی ابعاد بررسی می کنند.

۱: مفهوم شناسی

۱_۱: مفهوم الگو

اسوه به معنای پیروی انسان از غیر، در کار خوب یا بد است^۱؛ «اسوه»، «قدوه»، «الگو» به معنی طرح، مدل، نمونه و... آمده و غالباً ناظر به الگوهای انسانی است و درباره تربیت و تقویت ابعاد اخلاقی رفتاری و شناختی انسان و مسائل آموزشی و یادگیری کاربرد دارد^۲.

الگوها از شیوه های زندگی نشئت گرفته از فرهنگ است که افراد به طور طبیعی با آنها سر و کار دارند و اعمال خود را با این الگوها تطبیق می دهند^۳.

۱_۲: مفهوم رفتار

در لغت به معنای روش، طرز حرکت، سلوک^۴ می باشد و در اصطلاح به هر فعالیت و عملی که موجود زنده انجام می دهد و متضمن کارهای بدنی آشکار و پنهان اعمال فیزیولوژیک، عاطفی و فعالیت عقلی باشد، این اصطلاح برای هر عمل خاص یا مجموعه اعمال و رفتار به کار می رود^۵.

۱_۳: مفهوم خانواده

خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، همخونی، و یا پذیرش (به عنوان فرزند) با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می کنند^۶.

خانواده از عمومی ترین سازمان های اجتماعی است که بر اساس ازدواج بین یک مرد و یک زن شکل می گیرد. در آن، مناسبات خونی یا اسناد یافته به چشم می خورد. معمولاً دارای نوعی اشتراک مکانی است و کارکردهای گوناگون شخصی، جسمانی، اقتصادی و تربیتی را بر عهده دارد^۷.

^۱ راغب اصفهانی، *مفردات*، ص ۷۶

^۲ معین، *فرهنگ معین*، ج ۱، ص ۱۰۶۳

^۳ موسوی کاشمیری، *روش های تربیت*، ص ۱۵۰

^۴ معین، *فرهنگ فارسی معین*، ص ۳۲۴

^۵ شعاری نژاد، *فرهنگ علوم رفتاری*، ص ۵۴

^۶ ساروخانی، *مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده*، ص ۱۳۵

^۷ سالاری فر، *خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی*، ص ۱۳.

خانواده گروهی است که به دلیل قرابت و یا زوجیت، همبستگی حقوقی و اجتماعی یافته و تحت رهبری و ریاست مقامی واحد قرار گرفته است.^۱

۲: معرفی حضرت زهرا

فاطمه دختر پیامبر اسلام محمد بن عبدالله و خدیجه بنت خویلد است. برای فاطمه (س) القاب متعددی (در حدود ۳۰ لقب) یاد شده است. زهرا، صدیقه، محدّثه، بتول، سیده نساء العالمین، منصوره، طاهره، مطهره، زکیه، مبارکه، راضیه، مرضیه از مشهورترین القاب فاطمه‌اند.^۲

فاطمه (سلام الله علیه) آخرین فرزند پیامبر (صل الله علیه و آله) و خدیجه است^۳ به اتفاق مورخان، فاطمه در مکه و در منزل خدیجه (سلام الله علیها) در محلی به نام زُقاق (کوچه، گذرگاه) العطارین و زُقاق الحجر در نزدیکی مَسعی به دنیا آمد^۴. در منابع شیعه، روز تولد فاطمه (سلام الله علیها) ۲۰ جمادی‌الثانی ذکر شده است.^۵

فاطمه (س) خواستگاران متعددی داشت؛ اما در نهایت با امام علی (علیه السلام) ازدواج کرد. به اعتقاد برخی پژوهشگران به دنبال هجرت پیامبر (صل الله علیه و آله) به مدینه و رهبری جامعه اسلامی، فاطمه (س) به سبب نسبت فرزند با پیامبر (صل الله علیه و آله) در میان مسلمانان مورد احترام قرار گرفت و جایگاه والایی یافت.^۶

منابع شیعه و اهل سنت هم‌رأی‌اند که حسن، حسین، زینب و ام‌کلثوم چهار فرزند فاطمه و علی هستند. مفید، الإرشاد، ج ۱، ص ۳۵۵. در منابع شیعه و برخی از منابع اهل سنت از فرزند پسر دیگری نام برده شده که بر اثر آسیبی که در جریان حوادث پس از پیامبر (صل الله علیه و آله) بر فاطمه وارد شد سقط گردید. نام او مُحسن یا مُحسن ذکر شده است.^۷

^۱ طاهری، سیری در مسائل خانوادگی، ص ۱۴.

^۲ مسعودی، اسرار الفاطمیه، ص ۴۰۹.

^۳ ابن‌هشام، سیره النبویه، ج ۱، ص ۱۹۰.

^۴ بتنونی، الرحلة الحجازیة، ص ۱۲۸.

^۵ طوسی، مصباح المتعجد، ص ۷۹۳.

^۶ روحانی علی آبادی، «ازدواج فاطمه»، ج ۱، ص ۱۲۸.

^۷ شهرستانی، الملل و النحل، ج ۱، ص ۵۷.

خانواده فاطمه (سلام الله علیها) نمایان است. استفاده از کلمات محبت آمیز و مؤدبانه سبب محبت و صفای بیشتر خانوادگی می شود، حسنین علیهما السلام از جد بزرگوارشان اجازه ورود گرفتند، ایشان این گونه احترام و ادب را از گفتار و رفتار مادر و پدر خود آموختند. حتی در گفتار نسبت به یکدیگر نیز ادب و احترام را رعایت می کردند.^۱

فاطمه (سلام الله علیها) کودکانش را به محضر رسول خدا (صل الله علیه و آله) می فرستاد تا از دریای دانش متصل به وحی و علم مطلق الهی رسول خدا (صل الله علیه و آله) استفاده برند و از آنان می خواست که آنچه را آموخته اند بازگو کنند. ارزش و عظمت زینب کبرا به خاطر موضع و حرکت عظیم انسانی و اسلامی او بر اساس تکلیف الهی است. در آن ساعت های بحرانی که قوی ترین انسان ها نمی توانند بفهمند چه باید بکنند، او فهمید و امام خود را پشتیبانی کرد و او را برای شهید شدن تجهیز نمود. بعد از شهادت برادرش حسین بن علی هم که دنیا ظلمانی شد، این زن بزرگ نوری شد و درخشید. زینب به جایی رسید که فقط والاترین انسان های تاریخ بشریت می توانند به آنجا برسند.^۲

^۱ قمی، *نفس المهموم*، ص ۳۱

^۲ مدرسی، *فاطمه زهرا اسوه زندگی*، ص ۸۱

نتیجه

حضرت زهرا (سلام الله علیها) تنها فرزند پیامبر (صل الله علیه و آله) می باشد ایشان همسر حضرت علی علیه السلام و دارای ۵ فرزند می باشد. حضرت زهرا (سلام الله علیها) یکی از برترین بانوان در دین اسلام می باشد و بهترین الگو برای تمام مومنان می باشد یکی از سیره های ایشان که بهترین الگو حساب می شود.

از آنجا که پژوهش نگاشته شده درباره یکی از مهم ترین مسایل زندگی بشر، یعنی سیره و سبک زندگی انسان است و جامعه اسلامی است، لازم است که با گفتار و کردار آن حضرت آشنا باشند؛ از این رو برای به سعادت رسیدن جامعه اسلامی راهی جز تربیت نسل حاضر و آینده مطابق با دستورات ائمه (ع) و به خصوص حضرت فاطمه (س) وجود ندارد. رفتارهایی هم در سیره فاطمه (س) وجود دارند که عیناً قابل اقتباس و تقلید است مانند احترام به همسر و فرزندان و یا رفتار مناسب و مهرورزی به خانواده که روز به روز ارزش و اهمیت این اعمال برای همگان روشن تر می شود. پس الگوها منحصر به زمان و مکان نیستند و در همه اعصار می توان برای الگوگیری به آن ها مراجعه نمود.

منابع

قرآن کریم

- ۱) آمدی، عبد الواحد، غرر الحکم و درر الکلم، قم، دارالکتب الاسلامی، بی تا
- ۲) ابن هشام، عبد الملک، سیره نبوی، قم، مولی، ۱۳۹۶ ه ش
- ۳) احمدی، حبیب الله، فاطمه (س) الگوی زندگی، تهران، فاطیما، ۱۳۹۴ ه ش
- ۴) اسلامی گویا، لیلا، یاس بهشتی، قم، مصطفی، ۱۳۹۵ ه ش
- ۵) اسحاقی، حسین، فرهنگنامه فاطمی، قم، نشر هاجر، ۱۳۹۸ ه ش
- ۶) بتنونی، محمد لبیب، الرحله الحجازیه، انصاری، هادی، تهران، نشر مشعر، ۱۳۸۱ ه ش
- ۷) جوهری بصری، احمد بن عبدالعزیز، السقیفه و فدک، امینی، محمد هادی، تهران، مکتبه نینوی الحدیثه، بی تا
- ۸) حسینی، معصومه، اخلاق خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث، تهران، سرافرازان البرز، ۱۳۹۶ ه ش
- ۹) خمینی، روح الله، اداب الصلاه، قم، جمال، ۱۳۸۳ ه ش
- ۱۰) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دار القلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
- ۱۱) روحانی علی آبادی، محمد، ازدواج فاطمه زهرا، قم، صدیقه طاهره، ۱۳۸۰ ه ش
- ۱۲) رازی، محمد بن احمد، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، مشهد، استان قدس رضوی، بی تا
- ۱۳) رضایی اصفهانی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، بی تا
- ۱۴) ساروخانی، سروش، مقدمه‌ای بر جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش، ۱۳۹۳ ه ش

- ۱۵) سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی، قم، سمت، ۱۳۹۷ ه ش
- ۱۶) سلطان علی‌شاه، سلطان محمد بن حیدر، تفسیر بیان السعاده فی مقامات العباد، بیروت، مؤسسه‌الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۸ ه ش
- ۱۷) سلمانی گواری، ابوالفضل، بررسی سیره خانوادگی ائمه طاهرین(ع)، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۲ ه ش
- ۱۸) شعاری نژاد، علی اکبر، فرهنگ علوم رفتاری، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۵ ه ش
- ۱۹) شهرستانی، محمد بن عبدالکریم، الملل و النحل، خالقداد هاشمی، مصطفی، تهران، اقبال، ۱۳۶۱ ه ش
- ۲۰) صادقی اردستانی، احمد، حقوق والدین و فرزندان، قم، امام عصر (عج)، ۱۳۹۱ ه ش
- ۲۱) صدوق، محمد بن علی، علل الشرائع، محمد صادق بحرالعلوم، نجف، منشورات مکتبه الحیدریه، ۱۳۸۵ ه ق
- ۲۲) طاهری، حبیب الله، سیری در مسایل خانوادگی، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۱ ه ش
- ۲۳) طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتعجد، تهران، دارالتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ه ش
- ۲۴) طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، تهران، ناصر خسرو، چاپ هشتم، ۱۳۸۴ ه ش
- ۲۵) عزیزی، عباس، نماز و عبادت فاطمه زهرا (ع)، قم، نبوغ، ۱۳۷۸ ه ش
- ۲۶) قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ ه ش
- ۲۷) قمی، عباس، نفس المهموم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۷.
- ۲۸) کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، قم، دارالحدیث، بی تا
- ۲۹) موسوی کاشمری، مهدی، روش های تربیت، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۳ ه ش
- ۳۰) معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، زرین، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه ش
- ۳۱) مسعودی محمدفاضل، الاسرار الفاطمیه، قم الزائر الروضه المقدسه، ۱۳۷۸ ه ش
- ۳۲) مغنیه، محمد جواد، تفسیر الکاشف، قم، دار الکتب الاسلامی، ۱۴۲۴ ه ق
- ۳۳) مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران، دار الکتب الاسلامیه، بی تا
- ۳۴) مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، فاطمه علیها السلام الگویی بی بدیل گذری بر سیره و سخن فاطمه علیها السلام، قم، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، بی تا

۳۵) مدنی بجستانی، محمود، بانوان اسوه: فاطمه بر کرسی تربیت، قم، فرهنگ کوثر، ۱۳۷۶ ه

ش

۳۶) محمدی اشتهاردی، محمد، نگاهی بر زندگی حضرت فاطمه (س)، قم، مطهر، ۱۳۸۹ ه ش

۳۷) مدرسی، محمد تقی مدرسی، فاطمه زهرا اسوه زندگی، تهران، فجر، ۱۳۸۱ ه ش

۳۸) نوری، حسین، مستدرک الوسائل، قم آل بیت، ۱۳۲۰ ه ق

۳۹) نگارش، حمید، راههای تقویت باورهای دینی، قم، زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم

اسلامی امام صادق (ع)، ۱۳۸۶ ه ش